

BOGDAN M. WAWRZYNIAK
Akademia Techniczno-Rolnicza w Bydgoszczy

POZASZKOLNA OŚWIATA ROLNICZA – PRÓBA SYSTEMATYZACJI

Wstęp

W ostatnim czasie pozaszkolna oświata rolnicza jako segment nauki nie doczekała się szczególnego zainteresowania ze strony badaczy tej problematyki. Źródeł tej sytuacji należy szukać zarówno w dezintegracji instytucji i organizacji rolniczych, jak również w ograniczeniu środków finansowych na podnoszenie kwalifikacji zawodowych rolników.

Tymczasem problematyka pozaszkolnej oświaty rolniczej należy bodaj do najbardziej frapujących zagadnień społecznych, edukacyjnych i kulturotwórczych. Ranga i znaczenie tego podsystemu oświaty rolniczej jawi się nam z całą wyrazistością w kontekście obniżającej się pozycji rolnictwa w gospodarce narodowej oraz jego spadającego udziału w tworzeniu dochodu narodowego. Pozaszkolna oświata rolnicza skierowana jest do ponad 5 mln ludzi funkcjonujących w agrobiznesie, a więc 25% ogólnych zasobów pracy i 38% osób zamieszkujących obszary wiejskie.

Pozaszkolna oświata rolnicza charakteryzuje się pewną specyfiką, a więc nie można w sposób bezpośredni porównywać jej z kształceniem poszkolnym w przemyśle, rzemiośle, handlu, usługach oraz innych firmach. W rolnictwie mamy do czynienia z producentami, którzy legitymują się na ogół niższym stopniem wykształcenia ogólnego i zawodowego, przy hołdowaniu tradycyjnemu sposobowi gospodarowania w rolnictwie. Poza tym gospodarstwa rolne rozproszone są terytorialnie, zaś podmioty kształcenia w postaci rolników – właścicieli warsztatów rolnych, kobiet wiejskich i młodzieży mają zróżnicowane potrzeby edukacyjne.

W artykule zwrócono uwagę na funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej, jej uczestników oraz kierunki dalszego rozwoju.

1. Definicja pozaszkolnej oświaty rolniczej

Dużo trudności dostarczają badaczom zagadnienia terminologiczne. Niektórzy twierdzą, że pozaszkolna oświata rolnicza obejmuje to wszystko, co nie stanowi szkolnictwa rolniczego. Jest to formuła prosta, ale niebezpieczna, ponieważ bywa rozciągana na inne dyscypliny naukowe, np. doradztwo w agrobiznesie.

Spory o ramy organizacyjne, formy dydaktyczne i treści merytoryczne doprowadziły do mnożenia różnorodnych definicji. Cz. Maziarz w swojej książce pt. „Pozaszkolna oświata rolnicza” nie daje wprost odpowiedzi na pytanie, czym ona jest dla teorii i praktyki rolniczej, lecz omawia ten problem poprzez kontekst upowszechniania wiedzy rolniczej [Maziarz 1969]. W innej swojej pozycji mówi, że „z andragogicznego punktu widzenia pozaszkolna oświata rolnicza jest systemem wychowania społeczno-zawodowego dorosłych rolników, łączącym doskonalenie kwalifikacji fachowych z aktywizowaniem postawy zawodowej i społecznej” [Maziarz 1984].

Z kolei H. Nowacki traktuje pozaszkolną oświatę rolniczą bardzo szeroko, włączając w jej zakres upowszechnianie wiedzy rolniczej, demonstracje i pokazy rolnicze, wdrażanie osiągnięć nauki i techniki do praktyki rolniczej oraz doskonalenie i doskonalenie zawodowe rolników [Nowacki 1974].

Nie wdając się w spory terminologiczne można mieć wątpliwości, czy pozaszkolna oświata rolnicza skierowana jest wyłącznie w stronę ludzi dorosłych. Przykładowo w klubach 4-H kształcą się i wychowuje wielu młodych ludzi, będących w wieku poniżej 18 lat. Nawet wprowadzenie gimnazjum nie rozwiąże tego problemu, ponieważ wielu rodziców zakończy tradycyjnie edukację swoich dzieci na poziomie szkoły podstawowej (6 lat nauki).

Pozaszkolna oświata rolnicza stanowi więc odpowiedni system społeczno-zawodowego kształcenia rolników, kobiet i młodzieży wiejskiej, odpowiedzialna jest więc za całokształt poczynań oświatowych związanych z przygotowaniem ich do zawodu rolnika, a potem doksztalceniem i doskonaleniem zawodowym [Wawrzyniak 1988]. Z uwagi na fakt występowania zróżnicowanych form i odmiennych zasad dydaktycznych mamy do czynienia z całym bogactwem celów, treści i metod kształcenia [Turowski 1995]. Do tego dochodzi postulat kształcenia dynamicznego powiązanego z informacją rolniczą, który czyni z pozaszkolnej oświaty rolniczej ważny oręż przemian społeczno-kulturalnych środowiska wiejskiego i intelektualnego wsparcia integracji europejskiej.

2. Systemowe ujęcie pozaszkolnej oświaty rolniczej

System – według W. Kieżunia – jest to wyodrębniona część otaczającej nas rzeczywistości, która ma wewnętrzną strukturę i relacje między poszczególnymi jej częściami, wyodrębnionymi według określonego klucza. Główne cechy systemu organizacji są następujące: 1) funkcja (cel) działania, 2) określony całokształt

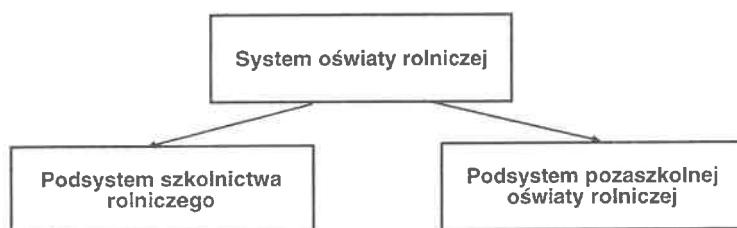
zasad organizacyjnych, 3) kolejność postępowania oraz 4) zbliżony zespół metod działania [Kiezuń 1997].

Tak więc przez pojęcie „system” rozumiemy wyodrębniony z otoczenia zbiór elementów, które mają wzajemne powiązania wewnętrzne i są rozważane z określonego punktu widzenia jako całość. Za system pozaszkolnej oświaty rolniczej możemy uznać zespół instrumentów, środków i działań, zapewniających kształcenie rolników w różnych formach kształcenia, przy możliwości korzystania z nowych metod i środków dydaktycznych i posługiwania się najlepszymi fachowcami mającymi równocześnie uprawnienia dydaktyczne.

Pozaszkolna oświata rolnicza jest częścią szerszego układu, a mianowicie systemu oświaty rolniczej, co obrazuje schemat 1.

Schemat 1

Ogólny system oświaty rolniczej

Relacje między obu podsystemami są trudne do precyzyjnego określenia. Dość dokładne są nasze dane na temat szkolnictwa rolniczego. Obejmuje ono około 350 szkół stopnia zasadniczego i technicznego, o ciągle poszerzających się profilach kształcenia, rozrzuconych dość równomiernie na terenie całego kraju, skupiających nie tylko młodzież wiejską, ale także miejską. W roku 1998/99 w szkołach rolniczych kształciło się ogółem 111,1 tys. uczniów, w tym 59,8 tys. dziewcząt (53,8%).

Nikt natomiast nie prowadzi zbiorowych statystyk dotyczących pozaszkolnej oświaty rolniczej. Dane te pozostają „słodką tajemnicą” określonych instytucji i organizacji rolniczych, ponieważ nie zawsze da się porównać dane o różnym charakterze i stopniu szczegółowości kształcenia, przekazywanych treściach, formach organizacyjnych i długości kształcenia.

Można zaś mówić o potrzebach kształcenia w formach pozaszkolnych, które wynikają po pierwsze z poziomu wykształcenia ludności rolniczej, jej wieku i płci, po drugie z tempa zmian w sposobach produkcji, zasadach podejmowania decyzji, sposobach kierowania gospodarstwem, a także z nowych wyzwań związanych z integracją z Unią Europejską.

Z punktu widzenia systemowego istnieją pewne różnice między szkolnictwem a pozaszkolną oświatą rolniczą (tab. 1).

Tabela 1

Najważniejsze różnice między szkolnictwem a pozaszkolną oświatą rolniczą

Szkolnictwo rolnicze		Pozaszkolna oświata rolnicza	
1.	Stale obiekty dydaktyczne	1.	Częsty brak stałych obiektów dydaktycznych
2.	Etatowa kadra dydaktyczna posiadająca formalne kwalifikacje pedagogiczne	2.	Etatowa i nieetatowa kadra dydaktyczna - również nie posiadająca formalnych kwalifikacji pedagogicznych
3.	Potwierdzeniem ukończenia szkoły jest świadectwo uznane przez centralne władze oświatowe.	3.	Potwierdzeniem ukończenia danej formy pozaszkolnej jest zaświadczenie wydawane przez jej organizatora.

3. Funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej

Każda instytucja czy organizacja ma do spełnienia określoną funkcję, przez którą rozumiemy właściwą czynność, skuteczne działanie, misję lub rolę społeczną, powierzaną z racji statutowej działalności. Tak więc funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej to czynności i działania, które charakteryzujemy poprzez rolę społeczną spełnianą przez daną firmę, zakład lub organizacje rolnicze. Rozwój organizacji cechuje wyłanianie się nowych funkcji oraz zanikanie wcześniejszych, które przestały mieć priorytetowe znaczenie.

Wielość funkcji i brak ostrych kryteriów ich ustalania, powielanie funkcji pełnionych już przez inne organizacje, jest zapewne źródłem ich słabości. Stąd funkcje nie są wykonywane na jednakowym poziomie szczegółowości.

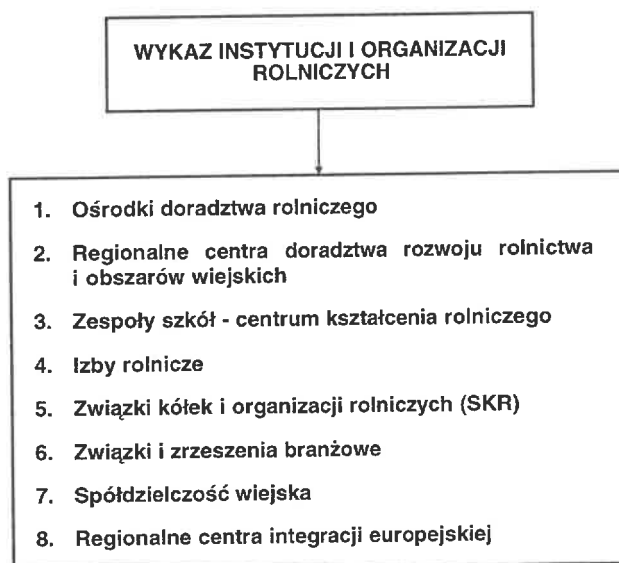
Zanim przedstawimy podstawowe funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej, kilka uwag na temat instytucji i organizacji rolniczych uczestniczących w tym procesie. Trudno jest w sposób jednoznaczny określić te dane pod względem liczbowym.

W przeszłości silne organizacje rolnicze (np. kółka rolnicze) straciły na znaczeniu, inne zaś (np. izby rolnicze) nie mogą znaleźć sobie pełnego obywatelstwa w dolnych ogniach. Spośród wielu związków i zrzeszeń branżowych, tylko niektóre spośród nich (np. związek plantatorów roślin okopowych związanych z cukrownictwem) akcentują swoje istnienie i toczą boje o jak najlepsze umowy kontraktacyjne. Na znaczeniu straciła spółdzielczość rolnicza, po części na skutek nadmiernie rozbudowanych struktur zarządczych, po części ze względu na ciągłe zmiany prawa spółdzielczości.

Nie wchodząc w niuanse dzisiejszej sytuacji instytucji i organizacji rolniczych ogólnie można powiedzieć, że integralną ich częścią jest podejmowanie szeroko rozumianych funkcji dydaktycznych mieszczących się w formule pozaszkolnej oświaty rolniczej (schemat 2).

Schemat 2

Instytucje i organizacje rolnicze uczestniczące w pozaszkolnej oświacie rolniczej

Przedstawiony na schemacie 2 wykaz nie oznacza hierarchii ważności instytucji i organizacji rolniczych, ponieważ w niektórych regionach kraju na plan pierwszy wysuwają się np. ODR-y, w innych zaś izby rolnicze.

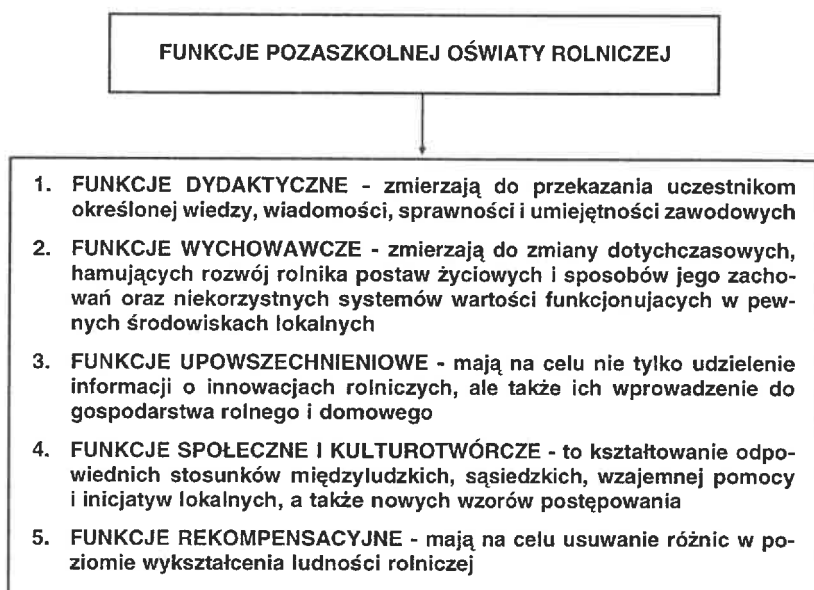
Główne funkcje dydaktyczne pozaszkolnej oświaty rolniczej sprowadzają się do: powszechnego udostępnienia rolnikom informacji z dziedziny gospodarki, polityki rolnej i kultury, zwłaszcza na temat wszelkich nowych prądów pojawiających się w rolnictwie (w celu podnoszenia ogólnego poziomu wiedzy i wzbudzania zainteresowania osiągnięciami nauki i techniki rolniczej) oraz kształtowania i doskonalenia pożądaných umiejętności.

Niezależnie od funkcji dydaktycznych niemniej ważną rolę spełniają funkcje wychowawcze. Wychowanie ludzi dorosłych to proces kształtowania u nich cech intelektu i charakteru, zdolności i inteligencji, które umożliwią im lepsze, społecznie bardziej wartościowe wykonywanie zadań zawodowych, społecznych i rodzinnych (schemat 3).

Jest to więc proces uczenia się przez dorosłych coraz lepszego pełnienia ról społeczno-zawodowych, dokonujący się w toku rozwiązywania przez nich różnorodnych, złożonych i trudnych zadań życiowych, zwłaszcza w perspektywie integracji z UE.

Schemat 3

Podstawowe funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej

4. Uczestnicy pozaszkolnej oświaty rolniczej

Na temat uczestników pozaszkolnej oświaty rolniczej mamy dużo wiadomości natury ogólnej, zaś mało, jeśli przejdziemy do konkretnych, chcąc np. poznać motywów podejmowania kształcenia, jego formy cieszące się największym zainteresowaniem, charakterystykę rolników biorących udział w zajęciach, wpływ działań edukacyjnych na środowisko lokalne. Wszelkie badania tej problematyki mają zawsze charakter cząstkowy nie upoważniający do syntezy zjawiska. Jeśli do tego dodamy, że treści kształcenia są odbiciem potrzeb instytucji czy organizacji rolniczych, a nie oczekiwań środowiska wiejskiego, otrzymamy obraz charakteryzujący dany problem.

W Polsce na obszarach wiejskich mieszka 38% ludności kraju, z czego około 70% związanych jest z rolnictwem. Według powszechnego spisu rolnego (1996) zaledwie 2% ludności z gospodarstw rolnych posiadało wyższe wykształcenie, 17,8% policealne i średnie, 28,4% zasadnicze i aż 51,8% podstawowe i niepełne podstawowe (tab. 2).

Jeszcze ciekawszych informacji dostarcza nam analiza poziomu wykształcenia ludności rolniczej w zależności od wieku. Hipotetycznie można by zakładać, że ludzie młodzi, w wieku do 24 lat, będą osobami bardziej wykształconymi.

Okazuje się, że ich charakterystyka wyrażona w procentach plasuje ich na niższym poziomie, niż następna grupa wiekowa w przedziale 25-39 lat (tab. 3).

Tabela 2

Wykształcenie ludności rolniczej

Wyszczególnienie		Liczba w tys.	Procent
Wyższe	ogółem	125,9	2,01
	mężczyźni	59,1	1,87
	kobiety	66,8	2,15
Policealne	ogółem	80,3	1,28
	mężczyźni	16,5	0,52
	kobiety	63,8	2,06
Średnie	ogółem	1034,6	16,52
	mężczyźni	444,4	14,06
	kobiety	590,2	19,01
Zasadnicze zawodowe	ogółem	1778,5	28,39
	mężczyźni	1122,6	36,53
	kobiety	655,9	21,13
Podstawowe	ogółem	3245,1	51,80
	mężczyźni	1516,9	49,01
	kobiety	1728,2	55,66
Razem	ogółem	6264,4	100,00
	mężczyźni	3159,3	50,43
	kobiety	3105,1	49,57

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.

Tabela 3

Wykształcenie ludności rolniczej według grup wieku (w %)

Wykształcenie	Grupy wieku (lat)				
	20 - 24	25 - 39	40 - 49	50 - 59	60 i pow.
Wyższe	0,3	3,3	3,1	2,4	1,0
Średnie i policealne	17,7	26,6	17,1	8,8	4,4
Zasadnicze	33,7	48,5	33,0	14,5	5,5
Podstawowe ukończone	42,1	20,6	44,9	67,7	60,1
Podstawowe nieukończone	6,2	1,0	1,9	6,6	29,0

Źródło: Dane Powszechnego Spisu Rolnego z 1996 r.

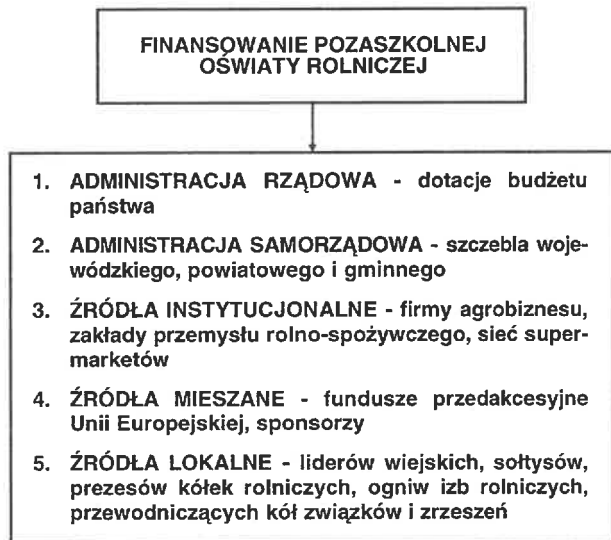
Podmiotem kształcenia są rolnicy i ich rodziny wywodzący się z około 2 mln gospodarstw indywidualnych. W sumie dotyczy to 6 mln osób w wieku produkcyj-

nym, które pozostają na niskim stopniu formalnego wykształcenia i na ogół charakteryzują się tradycyjnym podejściem do sprawy gospodarowania w rolnictwie.

Analizując źródła finansowania pozaszkolnej oświaty rolniczej, stwierdza się, że istnieje wiele możliwości pokrycia kosztów kształcenia.

Schemat 4

Źródła finansowania pozaszkolnej oświaty rolniczej

Walorem pozaszkolnej oświaty rolniczej jest to, że można stosować tu różne formy pozwalające na elastyczne dostosowanie się do zaistniałej sytuacji społeczno-gospodarczej. W ciągu mijającego okresu jedno z nich pojawiały się, drugie zaś zanikały. Przykładem mogą być młodzieżowe zespoły przysposobienia rolniczego, funkcjonujące już w okresie międzywojennym, które potem próbowano zamienić na zespoły młodych rolników i podporządkować WOPR, by w końcu podjąć pracę z młodzieżą w ramach klubów 4-H. Jeszcze większe zmiany zanotowano w odniesieniu do rolników – producentów rolnych. W ramach działań oświatowych każda instytucja czy organizacja rolnicza stosowała właściwe sobie formy zaś cały proces dydaktyczny nie był weryfikowany przez jakiekolwiek organy oświatowe o charakterze nadzorczym.

Ogólnie rzecz biorąc pozaszkolna oświata rolnicza sięga do różnych form kształcenia, doksztalcenia i doskonalenia zawodowego (np. studia policealne i podyplomowe, uniwersytety ludowe, kursy kwalifikacyjne na tytuły rolnika, kluby 4-H, celowe grupy edukacyjne), a do realizacji zadań stosuje takie metody, jak: prelekcje, odczyty, pogadanki, demonstracje, pokazy, lustracje, wizytacje, odwiedziny sąsiedzkie, wycieczki specjalistyczne, ulotki, afisze, foldery, broszury itd.

5. Kierunki rozwoju pozaszkolnej oświaty rolniczej

Wektory rozwoju oświaty pozaszkolnej wyznaczają istniejące zasoby potencjału ludzkiego na wsi, potrzeby pobudzania aktywności i przedsiębiorczości, zdobywania nowych umiejętności i sprawności zawodowych, a zwłaszcza potrzeba uwolnienia gospodarstw rolnych od nadmiaru siły roboczej i nowego spojrzenia na kształtowanie obszarów wiejskich.

Wyliczenie wszystkich potrzeb oświatowych przekracza intencje tego opracowania. Zwrócić można jedynie uwagę na nowe tendencje w tym zakresie. Dotychczasowe dążenie, aby produkować coraz więcej, nie bacząc na jakość i wyzwania konkurencji, należy już do przeszłości. Rozwój rolnictwa musi dostosować się do reguł panujących u naszych partnerów z Unii Europejskiej, przy przestrzeganiu reżimu norm finansowych, weterynaryjnych, standaryzacji, licencjonowania, kwotowania lub kontraktacji. Inaczej mówiąc, jest co przekazywać rolnikom objętym różnymi formami dydaktycznymi, intencją zaś powinno być kształcenie kompetentne, oparte na najlepszej wiedzy fachowej i rzeczywiście przybliżające ich do Unii Europejskiej.

Uwagi końcowe

Pozaszkolna oświata rolnicza powinna spełniać o wiele ważniejszą funkcję w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych rolników, niż dotychczas. Rolnik, oprócz kilku innych (np.: społecznej, politycznej, religijnej), może realizować się na drodze podnoszenia własnych kwalifikacji zawodowych.

Obecnie staje się coraz bardziej zrozumiała teza, że siła rolnictwa nie tkwi w ilości zasobów pracy, ale w zasobach wiedzy i umiejętnościach oraz motywacji i aspiracji. Wzrasta po prostu wpływ kapitału ludzkiego jako iloczyn wieku i płci producentów rolnych, poziomu wykształcenia, stażu pracy i doświadczenia oraz stopnia otwartości na innowacje rolnicze.

BIBLIOGRAFIA

- Kiezuń W. (1997): Sprawne zarządzanie organizacją. SGH, Warszawa.
- Maziarz Cz. (1984): Andragogika rolnicza. Warszawa.
- Maziarz Cz. (1969): Pozaszkolna oświata rolnicza. Warszawa.
- Turowski J. (1995): Socjologia wsi i rolnictwa. Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Wawrzyniak B. (red.) (1988): Pozaszkolna oświata rolnicza – teraźniejszość a przyszłość. WTN, Włocławek.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

POZASZKOLNA OŚWIATA ROLNICZA – PRÓBA SYSTEMATYZACJI

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest próba systemowego spojrzenia na pozaszkolną oświatę rolniczą, którą traktuje się jako część całego systemu oświaty. Pozaszkolna oświata rolnicza ma rekompensować braki kształcenia stacjonarnego, a jednocześnie upowszechniać postęp rolniczy.

W artykule zwrócono uwagę na funkcje pozaszkolnej oświaty rolniczej, uczestników tej formy kształcenia oraz kierunki dalszego rozwoju.

BOGDAN M. WAWRZYNIAK

OUTSIDE AGRICULTURE EDUCATION – SYSTEMATISATION ATTEMPT

SUMMARY

The aim of the article was to present the reader with the outside education phenomenon. The term denotes obtaining knowledge of agriculture from sources other than proper education centres, such as schools, for instance. Of course, outside education belongs to the whole education system. Its purpose is to compensate for shortage of proper knowledge of agriculture and, at the same time, promotion of agriculture development.

In the article, particular attention has been drawn to: functions of outside education, learners and tendencies of further development.